

Lathyrus pisiformis L. Groszek wielkoprzylistkowy

Rodzina: *Fabaceae* (*Papilionaceae*) – bobowate (motylkowate)

Status

W Polsce gatunek narażony na wyginiecie. W krajach ościennych: krytycznie zagrożony w Czechach i na Słowacji, rzadki na Litwie, zagrożony na Białorusi.

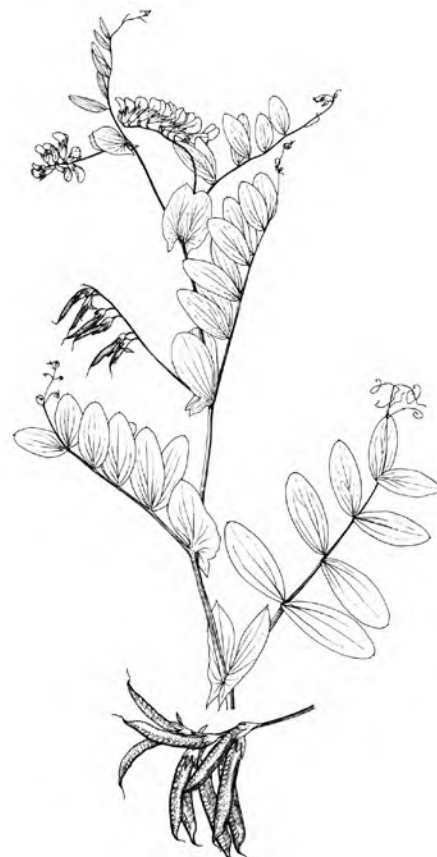
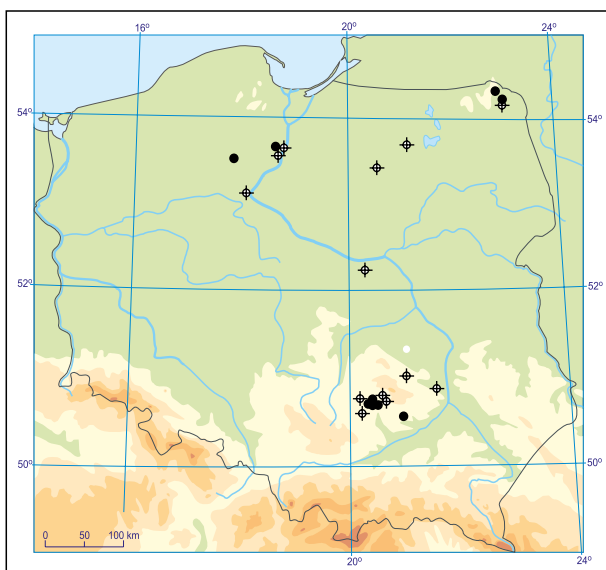
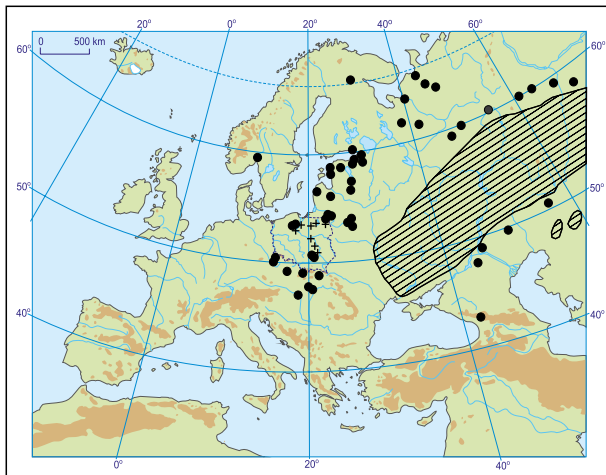
Rozmieszczenie geograficzne

Lathyrus pisiformis jest gatunkiem eurazjatyckim, z centrum występowania w południowej Syberii. Rozproszone stanowiska ma w Europie Wschodniej, od obszaru między Uralem a rzeką Wagą i regionu bałtyckiego na północy, po podnóża Kaukazu na południu. W Europie Środkowej rośnie w Polsce, Czechach, Słowacji i na Węgrzech (Walter 1954; Meusel i in. 1965; Hultén, Fries

1986; Penksza 1995). Część stanowisk, przynajmniej w Finlandii i Karelii, ma charakter efemeryczny (Hultén, Fries 1986). Przez Polskę przebiega północno-zachodnia granica zasięgu gatunku.

Występowanie w Polsce

Groszek wielkoprzylistkowy notowany był na 40 stanowiskach, z których większość skupiała się na Wyżynie Kieleckiej, pozostałe natomiast rozproszone były na Wyżynie Przedborskiej, w Niecce Nidziańskiej, na Nizinie Radomskiej, w Puszczy Kampinoskiej, w Borach Tucholskich, nad dolną Wisłą, na Pojezierzu Mazurskim i Suwalskim. Współcześnie rośnie na 27 stanowiskach. Dwadzieścia jeden z nich leży na Wyżynie Kieleckiej; są to: Góra Bocheńska, góra Brodowa, góra Bzowica, Grzywy Korzeczkowskie (Bróz 1981a; Herbich 1988; G. Łazarski, mat. npbl. z 2011 r.), Góra Wesołowska (Bróz, Przemyski 1988b; Herbich 1988; G. Łazarski, mat. npbl. z 2011 r.), Góra Milechowska (Bróz 1981a; Głazek 1984; Herbich 1988; G. Łazarski, mat. npbl. z 2011 r.), Grząby Bolmińskie (Głazek 1976a; Bróz 1981a; Herbich 1988; G. Łazarski, mat. npbl. z 2011 r.). Pozostałych 7 stanowisk znajduje się w północnej Polsce: nad dolną Wisłą w Opaleniu Górnym i Opaleniu Dolnym (Herbich 1974b, 1988 i mat. npbl. z 2011 r.), w Piła-Młynie (Rudzkim Moście) w Borach Tucholskich (Ceynowa-Giełdon 1971;

Ceynowa-Giełdon, Rutkowski 1993) i na Pojezierzu Litewskim w pobliżu Sobolewa (W. Pisarek, mat. npbl. z 1998 r.; Jutrzenka-Trzebiatowski i in. 2002a; Pawlikowski i in. 2012) oraz w Berżnikach (Pawlikowski 2005). Cztery stanowiska należy uznać za wymarłe: pod Pindalem w Puszczy Kampinoskiej (jedyna informacja to arkusz zielnikowy Kobendzy z 1924 r., brak gatunku w bazie danych Kampinoskiego PN), koło Nidzicy na Pojezierzu Mazurskim (ostanie notowanie Polakowskiego 1963a), 2 nad dolną Wisłą – w Wiośle Dużym (wymarłe już w 1974 – Herbich 1974b) i Wiośle Małym (nie obserwowany po 1974 – Herbich 1974b i mat. npbl. z 1988 r.). Cztery stanowiska – na górze Brogowica w Paśmie Przedborsko-Małogoskim, na górze Wilkomija na Płaskowyżu Jędrzejowskim, na górze Brusznia i Stokowej Górze w Górach Świętokrzyskich, podawane ostatni raz w 1981 r. (Bróz 1981a), nie zostały potwierdzone w 2011 r. (G. Łazarski, mat. npbl.). Kolejnych 5 także od dawna nie potwierdzono: nad jeziorem Babięty Wielkie na Mazurach, w Jałowie na Suwalszczyźnie, w Parowie Mariańskim nad Dolną Wisłą, w Borowni koło Ćmielowa i w Kapturze na Równinie Radomskiej (Herbich 1988); stanowiska te przypuszczalnie mają już charakter historyczny.

Siedliska i fitocenozy

Lathyrus pisiformis występuje głównie na rędzinach oraz na glebach brunatnych suchych lub świeżych, umiarkowanie żyznych, o odczynie obojętnym lub zasadowym. Najlepiej rozwija się w miejscach lekko ocie-

Fot. 118. *Lathyrus pisiformis* na Górze Wesołowskiej na Wyżynie Kieleckiej (2010)

nionych, choć rośnie również w pełnym świetle. Niemal wszystkie siedliska mają charakter naturalny, a tylko wyjątkowo wtórny, np. przypłocia, skarpy, przydroża, rowy czy nawet pobocza dróg. Jest składnikiem ciepłolubnych zbiorowisk leśnych (świetlistej dąbrowy, niektórych postacią grądu, widnych lasów z dominacją sosny lub dębu) i zaroślowych (budowanych najczęściej przez *Prunus spinosa*, *Cornus sanguinea*, *Euonymus verrucosa*, *Rosa* sp. div., *Crataegus* sp. div.) oraz ich obrzeży. Na stanowiskach położonych wewnątrz fitocenozy leśnych i zaroślowych groszek najobficiej i z najwyższą żywotnością występuje w lukach i prześwietleniach. Skala fitocenotyczna groszku wielkoprzylistkowego w Polsce w znacznej części pokrywa się z amplitudą w centrum jego zasięgu.

Morfologia i biologia

Groszek wielkoprzylistkowy jest byliną. Jego łodyga osiąga długość około 1 m, pnąc się lub płożąc po ziemi. Liście mają wąsko oskrzydłony ogonek i 3–5 par jajowatych, spodem sinych, listków. Przylistki są równe listkom lub większe od nich. Kwiaty, o brudnoczerwonej barwie i ciemnych żyłkach, rozwijają się od maja do lipca. Rozmnaża się wyłącznie z nasion. W miejscach zacienionych nie kwitnie i ulega wypłonięciu, a nadmierne ocienienie powoduje zamieranie osobników.

Charakterystyka populacji

Istniejące lokalne populacje groszku wielkoprzylistkowego liczą od kilku do kilkuset osobników. Na stanowisku koło Opalenia, po wyraźnej regresji spowodowanej inwazją krzewów i wysokich bylin, na skutek usuwania części krzewów w ramach czynnej ochrony gatunek bardzo wyraźnie zwiększył swoją liczebność i zajmowaną powierzchnię (z 125 osobników w 1982 r. do maksymalnej liczby 330 w 2004 r.); poprawiła się też witalność roślin. Niezależnie od tego, liczebność jego populacji jest bardzo zmienna z roku na rok i w latach 2002–2011 wynosiła od 119 do 330; należy ją traktować jako efekt nałożenia zmienności fluktuacyjnej i zabiegów ochrony czynnej. Według stanu z 2011 r. liczebność całej polskiej populacji można szacować na nieco ponad 1100 osobników (na Wyżynie Kieleckiej i w Opaleniu autorzy stwierdzili obecność 1007 okazów). Najliczniejszymi stanowiskami w 2011 r. były: góra Bzowica – ponad 180 pędów w trzech skupieniach, Góra Wesołowska – 171 pędów, góra Brodowa – 160 pędów w 7 skupieniach, przydroże i rów przy szosie w sąsiedztwie rezerwatów Opalenie Dolne i Opalenie Górne – 130 okazów. Do najobfitszych należy też populacja w Berżnikach na Pojezierzu Litewskim, licząca około 100 okazów (Pawlikowski 2005).

Zagrożenie i wskazania ochronne

Lathyrus pisiformis jest w Polsce gatunkiem prawnie chronionym, mimo to narażonym na wyginięcie. Najczęstszym zagrożeniem dla istniejących populacji jest wzrost zacienienia w wyniku zwierania się drzewostanów lub zarośli oraz zalesianie terenów porośniętych

naturalną lub wtórną roślinnością nieleśną. W Górach Świętokrzyskich groszek wielkoprzylistkowy jest wypierany przez takie krzewy jak *Prunus spinosa*, *Cornus sanguinea* i *Corylus avellana*. Konieczne jest cykliczne wycinanie krzewów połączone z karczowaniem, a w niektórych wypadkach (poza obszarami chronionymi) także zastosowanie herbicydów. Stosunkowo najmniej zagrożone wydają się stanowiska na skrajach lasów, w lukach w zaroślach i w widnych dąbrowach oraz w świetlistych dąbrowach. Jednak i w tych siedliskach koniecznym zabiegiem ochronnym jest sztuczne utrzymywanie małego zwarcia drzew i krzewów oraz tworzenie lub powiększanie luk w zaroślach. Bardzo wskazane byłoby przywrócenie kontrolowanego wypasu zwierząt, jaki niegdyś był prowadzony w świetlistych dąbrowach. Część stanowisk w Okręgu Chęcińskim nie wydaje się być zagrożona pod warunkiem utrzymania obecnego zróżnicowania zbiorowisk roślinnych, w których groszek wielkoprzylistkowy rośnie, choć w niedalekiej przyszłości niewątpliwie konieczne będzie rozluźnianie drzew i krzewów. Ostatnio obserwowanym zagrożeniem jest buchtowanie przez dziki; w ten sposób w latach 2008–2009 zostało całkowicie zniszczone stanowisko w okolicy Dolnego Opalenia, a w 2011 r. stanowisko w Wigierskim Parku Narodowym koło Sobolewa (P. Pawlikowski, mat. npbl.). Na stanowiskach wymarłych, o ile zachowało się siedlisko, wskazana byłaby reintrodukcja (Herbich 1985). Zabieg ten zastosowano w rezerwacie Opalenie Górne w 2008 r. Po wcześniejszym wykoszeniu krzewów, po-

sadzono 10 juvenilnych roślin, pobranych z wówczas częściowo zniszczonego siedliska na poboczu szosy, niedługo potem całkowicie zniszczonego przez dziki. W 2011 r. utrzymało się 9 roślin, z których 2 kwitły, a w 2012 r. obok nich wyrosło 5 młodocianych osobników. Znacznie słabsze efekty przynosi wysiewanie nasion bezpośrednio na powierzchnię gleby: z 35 nasion wysianych w 2010 r., w 2011 i 2012 r. nie znaleziono żadnego młodego okazu.

Jacek Herbich i Grzegorz Łazarski

Summary

Lathyrus pisiformis has been found at 40 locations in Poland and it still exists in 27 of them. Most of these sites occur in the Kielce Upland (Central Poland). There are also some scattered localities in the north of Poland, which are on the NW outskirts of the geographical range of the species. *L. pisiformis* grows on dry, or fresh, moderately fertile, neutral to alkaline rendzinas, or brown soils, preferably in slightly shaded places. The phytocoenotic optimum of *L. pisiformis* is in open thermophilous forest and shrub communities, as well as on their margins; exceptionally, the plant grows in secondary habitats (road escarpments, ditches, and even at fences). The loss of a few localities in N Poland was caused by shading from shrubs and trees. The species requires active protection, at least in places where secondary succession takes place. The reintroduction of the species into historical localities, if still possible, should be considered. In S Poland *L. pisiformis* seems to be much less threatened but it is necessary to maintain the existing variety of habitats and phytocoenoses in which it grows.

Lathyrus pannonicus (Jacq.) Garcke Groszek pannoński

Rodzina: *Fabaceae* (*Papilionaceae*) – bobowate (motylkowate)

Status

W Polsce gatunek zagrożony wyginięciem. W krajach ościennych: silnie zagrożony w Niemczech (tylko subsp. *collinus*), na Słowacji krytycznie zagrożony, w Czechach zagrożony.

Uwagi taksonomiczne

Gatunek zróżnicowany na szereg niższych taksonów (Ball 1968); w Polsce występuje podgatunek *Lathyrus pannonicus* (Jacq.) Garcke subsp. *collinus* (Ortmann) Soó.

Rozmieszczenie geograficzne

Groszek pannoński należy do elementu pontyjskiego. Rośnie w południowej i wschodniej Europie oraz – po znacznej przerwie zasięgowej – w zachodniej Syberii.

